

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Bosna Eyaleti Kuvvetlerinin Rolü

The Role of the Bosnian Province Forces in the 1768-1774 Ottoman-Russian War

Uğur Koca *

Öz

Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılın ortalarında Rusya ile savaşı geçiren yaklaşık otuz yılın ardından 1768'de yeni bir savaşa girmiştir. Bu çalışma, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Bosna eyaletinden sefere çağrılan askerî kuvvetleri ve bu kuvvetlerin üstlendikleri rolleri incelemektedir. Söz konusu askerî kuvvetlerde aranan nitelikler, tahrir süreçlerinde karşılaşılan sorunlar, firar vakaları ve şehit olan askerlerin tespiti de çalışmanın ele aldığı temel meseleler arasındadır. Çalışma, arşiv belgeleri, şeriye sicilleri ve Başeski Şevkî Molla Mustafa ile Salih Sıdkı Hacı Hüseyinzade gibi dönemin kaynaklarına dayanmaktadır. Bu yönüyle çalışma, Bosna eyaletinin XVIII. yüzyıldaki askerî yapısına ilişkin araştırmalara katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Bosna, Bosna Eyaleti Kuvvetleri, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı Devleti, Rusya.

Abstract

Following nearly three decades of peace with Russia, the Ottoman Empire entered a new war in 1768. This study analyses the military forces mobilised from the province of Bosnia during the 1768–1774 Ottoman-Russian War and examines the roles they played throughout the campaign. The qualifications required in these forces, problems encountered during the recruitment process, cases of desertion, and the identification of fallen soldiers are among the key issues addressed. The study is based on archival documents, sheriye registers, and sources of the period such as Başeski Şevkî Molla Mustafa and Salih Sıdkı Hacı Hüseyinzade. In this respect, the study aims to contribute to the research on the military structure of Bosnia in the eighteenth century.

Keywords

Bosnia, The Bosnian Province Forces, 1768-1774 Ottoman-Russian War, Ottoman Empire, Russia.

* Dr. Araştırmacı, T.C. Cumhurbaşkanlığı, Devlet Arşivleri Başkanlığı

ugurkoca@yandex.com

ORCID: 0009-0004-5677-7908

Ankara / TÜRKİYE

* Dr. Researcher, The Presidency of the Republic of Türkiye, Directorate of State Archives

ugurkoca@yandex.com

ORCID: 0009-0004-5677-7908

Ankara / TÜRKİYE

Başvuru/Submitted: 17/01/2024

Kabul/Accepted: 15/10/2024

Yayın/Published: 25/04/2025

SELÇUK
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

Makale Bilgileri

Atıf: Koca, U. (2025). 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Bosna eyaleti kuvvetlerinin rolü. *Selçuk Türkiyat*, 64, 47-72.
Doi: 10.21563/sutad.1421469

Etik Kurul Kararı: Etik Kurul Kararından muaftır.

Katılımcı Rızası: Katılımı yok.

Mali Destek: Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Telif Hakları: Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Değerlendirme: İki dış hakem / Çift taraflı körleme.

Benzerlik Taraması: Yapıldı – iThenticate.

Etik Beyan: sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com

Lisans: Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

Citation: Koca, U. (2025). 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Bosna eyaleti kuvvetlerinin rolü. *Selçuk Türkiyat*, 64, 47-72.
Doi: 10.21563/sutad.1421469

Ethics Committee Approval: It is exempt from the Ethics Committee Approval.

Informed Consent: No participants.

Financial Support: The study received no financial support from any institution or project.

Conflict of Interest: No conflict of interest.

Copyrights: The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

Assessment: Two external referees / Double blind.

Similarity Screening: Checked – iThenticate.

Ethical Statement: selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr

License: Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Bosna ve Hersek toprakları tarih boyunca büyük devletlerin hâkimiyet mücadelelerine sahne olmuştur. Osmanlı Devleti'nin bölgeye olan ilgisi ise XIV. yüzyılın sonlarına doğru başlamış, XVI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde bölge, Osmanlı hâkimiyetine tam anlamıyla girmiştir. Fetih sonrasında, Avusturya-Venedik sınırında yer alan ve devletin batıdaki en uç noktası olarak stratejik açıdan önemli olan bu bölge, 1580 yılından itibaren müstakil bir eyalet olarak idare edilmiştir (Koca, 2023, s. IX). Osmanlı Devleti'nin en batısındaki sınırlarını koruma görevini üstlenen Boşnaklar, Osmanlı sultanlarının sefer çağrılarına da kayıtsız kalmamış, uzak topraklardaki cephelerde savaşarak devlete olan bağlılıklarını tekrar tekrar ortaya koymuşlardır. Bu durum, XVIII. yüzyıl boyunca da böyle devam etmiştir.

1723-1727 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı-İran Savaşı'na, Boşnaklar 4.000 kişilik bir kuvvetle destek sağlamıştır. Hersek Sancakbeyi Gazi Ahmet Paşa ve oğlu Klis Sancakbeyi Rüstem Bey komutasında İran cephesine sevk edilen bu kuvvet, Hemedan ve İsfahan Seraskeri Ahmed Paşa'nın maiyetinde görev yapmıştır (BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 133, s. 412/1364, 424/1425)¹.

1736-1739 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı-Avusturya-Rus Savaşı'nın Bosna cephesinde Hekimoğlu Ali Paşa komutasındaki Boşnak kuvvetler, 150.000'den fazla Avusturya askerine karşı (Subhî Mehmed Efendi, 2007, s. 378) büyük bir kahramanlık örneği sergilemiş ve aynı zamanda Rusya cephesine de önemli ölçüde destek sağlamışlardır. Savaşın başlangıcında, Bosna kalelerinden 1.047 süvari tertip edilmiştir. Bu birlik, eyaletteki sipahiler (BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 142, s. 86/451, 105-106/546, 107/548) ve 5.000 kişilik mîrî kuvvetle birlikte Rusya cephesine sevk edilmiştir (BOA.C.AS. nr. 526/21942). Bu kuvvetlere, İzvornik (Zvornik) ve Klis sancaklarının beyi Ebubekir Paşa, 150 kişilik kapı halkıyla birlikte komuta etmiştir (BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 142, s. 107/550). Savaşın ilerleyen safhalarında ise Bosna'dan 2.000 kişilik ek bir kuvvet daha Rusya cephesine gönderilmiştir (BOA.C.AS. nr. 981/42770).

Bu savaştan kısa bir süre sonra, Boşnaklar 1743-1746 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı-İran Savaşı'na katılmak üzere Şark cephesine doğru harekete geçmişlerdir. Savaşın ilanından önce, İran sınırlarına destek amacıyla Bosna'dan Erzurum seraskerinin maiyetine 1.500 piyade gönderilmiştir (BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 148, s. 262-263/971). Savaşın ilanından sonra, Şark Seraskeri Şehla Ahmed Paşa'nın maiyetine 2.000 piyade daha sevk edilmiştir (BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 151, s. 17-18/39). Savaşın ilerleyen yıllarında, Hersek Sancakbeyi Murad Paşa ve Klis Sancakbeyi Yayçeli (Jajce) Mehmed Paşa'nın kapı halklarıyla birlikte Bosna'dan bu kez 1.800 kişilik bir kuvvet sefere katılmıştır (BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 152, s. 67/252-253, 154-155/643-644).

¹ Safvet Beg Başagiç, Gazi Ahmet Paşa ve oğlu Rüstem Bey'in 4.000 paralı ve 5.000 sipahi ile İran cephesine gittiğini belirtmektedir. Mustafa İmamović ve Barbara Jelavich ise bu savaşa 5.200 kişilik bir kuvvetin sevk edildiğini, bunlardan sadece 500 kadarının geriye dönebildiğini söylemektedirler (Başagiç, 2015, s. 151; İmamović, 2018, s. 374; Jelavich, 2013, s. 99).

Osmanlı Devleti'nin 1768 yılında Rusya'ya açtığı savaş süresince de Boşnaklar önemli roller üstlenmiş ve birçok cephede savaşarak büyük yararlılıklar göstermişlerdir. Bu çalışma, Bosna eyaleti kuvvetleri ve bu kuvvetlerin 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki rollerini, ağırlıklı olarak arşiv belgeleri, şeriye sicilleri ve dönemin kronik kaynaklarına dayanarak ele almakta; bu çerçevede Osmanlı taşra askerî yapısına mikrotarihsel bir perspektiften katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışmada takip edilecek usul Rusya'ya savaş ilanı ve Bosna eyaletindeki savaş hazırlıklarından başlanarak eyaletten sefere çağırılan askerî kuvvetler, bu kuvvetlerin sevk edildikleri cepheler, tahrirlerinde aranan nitelikler ve karşılaşılan sorunlar ile firar vakalarına ayrıntılı bir şekilde temas etmek şeklinde olacaktır. Ayrıca, savaş sırasında şehit olan Boşnak askerlerin tespiti de yine bu çalışmanın odak noktalarından birini teşkil edecektir.

1. Rusya'ya Savaş İlanı ve Bosna Eyaletindeki Savaş Hazırlıkları

Sultan III. Mustafa, saltanatı döneminde Rusya ile bir savaşa girmeyi istemiş olmakla birlikte, Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa savaşın en güçlü muhaliflerinden biri olmuştur. Muhsinzâde Mehmed Paşa, Rumeli'deki kalelerin savunma durumunun zayıflığını göz önünde bulundurarak, muhtemel bir savaşın ciddi sonuçlar doğurabileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda, sınır bölgelerine asker, mühimmat ve erzak sevkıyatı yapılmaksızın Rusya gibi büyük bir devletle savaşa girmenin mümkün olmadığını belirtmiş ve savaşın bir sonraki yıla ertelenmesi gerektiğini savunmuştur. Bu yaklaşımı nedeniyle savaş taraftarları tarafından korkaklıkla suçlanan Muhsinzâde Mehmed Paşa, sadaret görevinden azledilmiş ve 3 Eylül 1768 tarihinde yerine savaş yanlısı Silahdar Mahir Hamza Paşa getirilmiştir (Ahmet Vâsıf Efendi, 2020, s. 335; Uzunçarşılı, 1995, s. 366-368; Nagata, 2006, s. 49). Rusların Lehistan'ın iç işlerine müdahale ederek bölgeye asker sevk etmeleri, bölgeyi kendi nüfuzları altına almaları ve Balta mevkiini yağmalamaları gibi barışa aykırı eylemlerinin ardından, Osmanlı Devleti Rusya'ya karşı sefer düzenleme kararı almıştır. Bu kararın bir sonucu olarak, İstanbul'daki Rus elçisi Yedikule Zindanları'na hapsedilmiştir (Enverî Sadullâh Efendi, 2000, s. 17)².

Rusya'ya savaş ilan edilmesinden sonra Bosna Divanından eyaletin çeşitli bölgelerine buyruhdular gönderilerek Osmanlı ordularının düşmana karşı zafer kazanması için camilerde dua edilmesi istenmiştir (*Saraybosna Şeriye Sicilleri*, nr. 7, s. 54/2 [Bundan sonra: SŞS]). Bu süreçle birlikte, Bosna eyaletinde savaş hazırlıkları resmen başlatılmıştır.

Osmanlı sefer organizasyonunun önemli unsurlarından biri olan yüzer köprülerin temel bileşenlerini tombazlar oluşturmuştur (Tuğluca & Bayram, 2021, ss. 122, 123). Yelken, ikişer demir ve küreklerden müteşekkil olan tombazlar, nehirlerde köprü dubası olarak kullanılan, güvertesiz ve altı düz bir kayık olarak da tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, tombazlar XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha çok köprü kurma amacıyla kullanılmaya başlanmıştır (Bostan, 2005, s. 236). Rusya seferi sırasında

² Bu hususla ilgili Bosna eyaletine gönderilen ferman kayıtları için ayrıca bkz. BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 166, s. 70-71/121; SŞS, nr. 5, s. 34-35/1, 38-39/1; nr. 9, s. 66/1.

ihtiyaç duyulan bölgelerde köprüler inşa etmek için Srebreniçe (Srebrenica) kazasının Dobrak mevkiinde köprü tombazlarının, tombaz arabalarının ve uraniçe³ kayıklarının yapımının emredildiği görülmektedir. Bu doğrultuda, Bosna Valisi Silahdar Mehmed Paşa'ya 150 köprü tombazının, Belgrad Muhafızı Halil Paşa'ya da 150 tombaz arabası ile 150 uraniçe kayığının inşası sipariş edilmiştir (ŞŞS, nr. 9, s. 54/1; BOA.AE.SMST.III. nr. 241/19170)⁴. Bu süreçte ihtiyaç duyulan iş gücü, İzvornik, Srebreniçe ve Tuzla kalelerinde bulunan askerlerden sağlanarak gerekli hizmetlerde görevlendirilmiştir (BOA.C.AS. nr. 428/17790). Ayrıca tombaz yapımı için ihtiyaç duyulan neccar ve ahengeran ocağının tedarik edilmesi, Sokol (Sokolac), Öziçe (Užice), Srebreniçe, Vişegrad (Višegrad), Birçe maa Knezin (Vlasenica), Olovo maa Kladine (Kladanj), Krupa, Çelebipazarı (Rogatica) ve İzvornik'ten 560 neccar ustasının gönderilmesi, mükemmel bisati ile birlikte 18 ocak kovaç⁵ ve 50 nefer kıbtûnin⁶ gönderilmesi (ŞŞS, nr. 9, s. 55/1; BOA.C.NF. nr. 39/1939; Muvakkit Salih Sıdkı, C. 2, s. 322-323, 324), Vareş, Kreşova ve diğer madenlerden 38.500 vukıyye ham demir temin edilmesi (ŞŞS, nr. 9, s. 54/1; BOA.C.AS. nr. 553/23197), kereste temin edilmesi (BOA.C.BH. nr. 8/381) yahut nakiller için gerekli yük hayvanı temin edilmesi (ŞŞS, nr. 9, s. 54/1; BOA.C.AS. nr. 554/23221; nr. 851/36401) gibi hususları içeren birçok emir verilmiştir. Mevzubahis tombazların inşasının ardından, savaşın devam ettiği sonraki yıllarda da ihtiyaçlar doğrultusunda Bosna'ya yeni tombaz siparişleri gönderilmiştir⁷.

Bu dönemde, Bosna eyaletinin de dâhil olduğu Rumeli'nin orta kolunda⁸ yaşayan reayanın yasak olmasına rağmen çok sayıda silah ve harp aleti bulundurduğuna dair İstanbul'a ihbarlar ulaşmıştır. Bunun üzerine Bosna reayasının elinde, ev, kilise ve diğer gizli yerlerde tutulan silah ve benzeri harp aletlerinin tespit edilerek bedelleri ödenmek suretiyle toplanması emredilmiştir. Ancak, ticaretle uğraşan tüccarlar bu emrin dışında tutulmuş; tüccarların, eşkıyalara karşı canlarını ve mallarını koruyabilmeleri için gerekli miktardaki silahı ellerinde bulundurmalarına izin verilmiştir (ŞŞS, nr. 5, s. 23-24/1, 62-63/1).

Eyaletin Travnik-Yenipazar (Novi Pazar) güzergâhındaki yöneticilere ise Bosna'dan Devlet-i Aliyye'ye gönderileceği bildirilen atlarla ilgili bir dizi talimat iletilmiştir. Talimatlara göre Bosna atları, hangi kazaya ulaşırsa uygun ahırlara yerleştirilecek, ihtiyaç duyulan yem ve ot temin edilecek, yanlarına kılavuzlar tayin

³ *Oraniçe*, *Oransa* veya *Wranitji* şeklinde de kullanımları olan Uraniçe, Tuna Nehri'nde işleyen, kürekle yürütülen, altı düz bir kayak türüdür. Bu kayak çeşidi ismini Belgrad'daki en önemli kayak üretim merkezi olan Uraniçe'den almıştır. Belgrad ve Bosna tezgâhlarında imal edilen uraniçeler, genellikle Tuna Nehri'nde geçişi sağlayan köprüler için kullanılmışlardır (Yıldırım, 2016, s. 305).

⁴ 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında inşa edilen tombazlar ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Tuğluca & Bayram, 2021, ss. 121-167.

⁵ Boşnakça'da *demirci*.

⁶ Çingene.

⁷ Bu hususla ilgili örnekler için ayrıca bkz. BOA.C.AS. nr. 864/37010; BOA.C.BH. nr. 191/8991; Muvakkit Salih Sıdkı, C. 2, s. 329.

⁸ Osmanlı Devleti'nde yollar, başlangıç noktası olan İstanbul'dan Anadolu ve Rumeli'ye sağ, orta ve sol olmak üzere üçer kol hâlinde yayılmaktaydı. Bosna eyaleti ise Rumeli'nin orta kol güzergâhında bulunmaktaydı (Miroğlu, 1997, s. 241-242).

edilecek ve güvenli bir şekilde bir sonraki kazaya ulaştırılmaları için gereken dikkat gösterilecektir (SŞS, nr. 9, s. 79/1).

Osmanlı Devleti, bir taraftan Rusya ile savaşa girerken, diğer taraftan da bu süreçte Balkanlar'daki sınırlarını güvende tutmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, devletin en batı ucundaki Bosna hudutlarında güvenlik güçlerinin sürekli teyakkuz hâlinde bulunmaları, halkın emniyetine büyük dikkat gösterilmesi, Avusturya ve Venedik ile yapılan antlaşma şartlarına uyulması gibi konularda eyalet idarecilerine uyarılar yapılmıştır (SŞS, nr. 5, s. 50/2, 64/1; nr. 9, s. 91/1).

2. Bosna Eyaletinden Sefere Çağrılan Askerî Kuvvetler ve Bu Kuvvetlerin Sevk Edildikleri Cepheler

Şüphesiz, XVIII. yüzyılın en önemli hadiselerinden biri 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'dır. Bosna eyaletinden uzak topraklarda cereyan eden bu büyük savaşın, Boşnakları en fazla etkileyen yönlerinden biri ise sefere çağrılan askerî kuvvetlerdir.

Savaş ilanının ardından, ordunun İstanbul'dan hareket vaktine değin, Tuna Nehri kıyılarındaki stratejik öneme sahip Kırım, Özi, Hotin, Bender ve diğer hudut bölgelerine askerî kuvvetler sevk edilmiştir. 21-29 Cemaziyelahir 1182/2-10 Kasım 1768 tarihlerinde, bu kuvvetleri takviye etmek amacıyla Bosna eyaletinden de 5.000 kişilik⁹ bir süvari kuvvetinin Bender Seraskeri Ali Paşa'nın maiyetine katılması emredilmiştir (SŞS, nr. 5, s. 34-35/1; nr. 9, s. 66/1). Emirlerle aykırı hareket eden ya da herhangi bir gecikmeye sebep olanların kalebend edileceği fermanlarda açıkça belirtilmiş olmasına rağmen, Boşnak kuvvetlerinin belirlenen tarihte görev yerlerine ulaşmadıkları anlaşılmaktadır (SŞS, nr. 5, s. 38-39/1; nr. 9, s. 68/1; nr. 12, s. 5/1). Diğer taraftan, Boşnak kuvvetlerinin Eflak ve Boğdan'a (Moldova) uğramayarak görev yerlerine başka güzergâhlardan gitmeleri, yürüyüş esnasında halka zulmetmemeleri, yağma ve gasp gibi disiplin dışı eylemlerden kaçınmaları ve ahaliden bedava yiyecek talep etmemeleri hususunda da sert uyarılarda bulunulmuştur (SŞS, nr. 9, s. 77/1). Döneme tanıklık eden Başeski Şevkî Molla Mustafa'nın mecmuasında yer alan bilgilere göre, sefer çağrısı üzerine 1182/1768-69 senesinde Saraybosna'da (Sarajevo) ilk bayrağını alan ve serağa olan kişi İnce Alemdar Süleyman Ağa'dır. 40 bayrak hazırlanmış, her bayrağa on beşer yirmişer asker verilmiş ve ikişer üçer ağa Rusya cephesine doğru hareket etmiştir. Şehirden çıkan en son ağa ise İçelli Sarhoş Ahmed Ağa olmuştur. Ancak ağalar farklı güzergâhları takip etmiş ve bahsedilen tüm uyarılara rağmen geçtikleri yerlerde çeşitli zulümlerde bulunmuşlardır¹⁰. Benzer şekilde, sefere katılmak üzere bayrak açan Foyniçeli (Fojnica) Korlan Mustafa Ağa'nın komutasındaki bazı askerlerin, Foyniç'de ev ve dükkânlara saldırarak ahalinin mallarına el koydukları yönünde Sadarete bazı şikâyetlerin ulaştığı görülmektedir (SŞS, nr. 7, s. 81/2-3, 88/1-2).

⁹ "...beher bayrağı ednâ mertebe ellişer nefer süvârî-i cengâver olmak üzere yüz aded süvârî Serdengeçdi bayrakları küşâd ve atîk ve cedîd ağa ve alemdârlara îtâ ve yağmur ve yaşı ve soğuk ve kışa bakmayıp...".

¹⁰ Saraybosna'dan hareketle Rusya seferine çıkan ağaların listesi için ayrıca bkz. (Başeski Şevkî Molla Mustafa, 2011, s. 81-83).

Diğer taraftan, 4 Zilkade 1182/12 Mart 1769 tarihli bir kayda göre, Bosna eyaleti kalelerinde bulunan yerli kulu¹¹ askerinden her yirmi askerde birinin¹² teçhiz edilerek Gradiška (Gradiška) Kapudanı İbrahim Kapudan komutasında Edirne’de hazır bulunması emredilmiştir (ŞŞS, nr. 9, s. 76/1). Yine Başeski Şevkî Molla Mustafa’nın aktardığına göre, bu tarihlerde eyaletten Başbuğ Gradişkalı Cino Kapudan (muhtemelen İbrahim Kapudan) komutasında yaklaşık 1.200 kişilik bir kuvvet, Rusya seferine çıkmıştır (Başeski Şevkî Molla Mustafa, 2011, s. 84).

Savaşın zamansız bir şekilde ilan edilmesi Ruslara vakit kazandırmış olsa da, Osmanlı kuvvetleri Hotin’de önemli bir zafer kazanmıştır. Bu zaferin ardından Sultan III. Mustafa, hutbelerde artık “*Gazi*”¹³ lakabıyla anılmaya başlanmıştır (ŞŞS, nr. 12, s. 17-18/1). Bosna Valisi Silahdar Mehmed Paşa’nın 1 Rebiülahir 1183/4 Ağustos 1769 tarihli emri üzerine, Hotin zaferi Bosna kalelerinden atılan top atışlarıyla halka duyurulmuştur (ŞŞS, nr. 12, s. 22/1). Eyalette üç gün süren şenlikler düzenlenmiş; ancak Başeski Şevkî Molla Mustafa’nın mecmuasında yer alan bilgilere göre, seferden dönen Boşnak askerler, Hotin zaferine dair anlatıların gerçeği yansıtmadığını dile getirmişlerdir. Alelacele şenlikler düzenleyen halk ise, bu durum karşısında büyük bir utanç duymuştur (Başeski Şevkî Molla Mustafa, 2011, s. 85-86). Bunun nedeni, Yağlıkçızade Mehmed Emin Paşa’nın sadareti sırasında Hotin önlerinde Ruslara karşı elde edilen başarılarla rağmen, Moldovancı Ali Paşa’nın sadarete gelmesinden kısa bir süre sonra Rusların Hotin’i kolaylıkla ele geçirmesiyle izah edilebilir (Uzunçarşılı, 1995, s. 377-383). Bu durum, zaferin gerçekliğine dair halk arasında şüphelerin doğmasına ve düzenlenen şenliklerin sonradan utanç verici bir nitelik kazanmasına yol açmıştır. Nitekim Bosna’da zafer kutlamaları için erken davranılmış, böylece müjdeli haber ile kötü haber birbirine karışmıştır. Molla Mustafa, mecmuasının ilerleyen sayfalarında bu konu üzerinde öz eleştiride bulunarak, bazı havadisleri ıstır ıstır kaleme aldığını ancak bundan sonra gelen haberlerin üzerinden zaman geçmedikçe kaydetmemeye karar verdiğini belirtmiştir. Seferden dönerek kötü haberi ulaştıran Boşnak askerler ise Molla Mustafa’nın ifadesine göre, sadrazamın izniyle memleketlerine dönmüşlerdir. Boşnak askerlerin henüz barış yapılmadan memleketlerine gönderilmesi âdete aykırı olduğundan, halk bu durumu şaşkınlıkla karşılamıştır (Başeski Şevkî Molla Mustafa, 2011, s. 86, 89).

Saraybosna’ya gelen ve Hümçariye’de (Hünkâriye) okunan yeni bir ferman, savaşın seyriyle ilgili eksik ve yanlış bilgileri açıklığa kavuşturmuştur (Başeski Şevkî Molla Mustafa, 2011, s. 90). 1-10 Şaban 1183/30 Kasım-9 Aralık 1769 tarihli söz konusu fermana göre, ordu tam olarak toplanamadan ve savaş vakti gelmeden askerler arasında dağılmalar başlamıştır. Anlaşılan o ki, casusların yalan söz ve haberlerinin etkisi altında kalan bazı askerler, savaşmadan sancak-ı şerifi terk edip memleketlerinin yolunu tutmuşlardır. Bu durumu fırsata çeviren düşman kuvvetleri, hemen taarruza

¹¹ Genellikle stratejik öneme sahip büyük kalelerde istihdam edilmek amacıyla şehir ve kasaba halkından toplanarak hizmete alınan bu askerler tamamen gönüllü statüsünde idiler (Özcan, 2013, s. 484).

¹² İlgili kayıta askerlerin tam sayısı belirtilmemiştir.

¹³ “*Men cehzeze gâziyen fi sebilillâh fe-kad gazâ*” = “Her kim bir gâziyi teçhiz ederse o kişi de gazâ etmiş sayılır” (Ahmet Vâsıf Efendi, 2020, s. 347).

geçerek Hotin ve civarını istila etmişlerdir. Osmanlı askerlerinden geride kalanlar kahramanca Ruslarla savaştıkları halde, kendilerine gelen yardımların kesilmesi ve yaşanan yiyecek kıtlığı nedeniyle Hotin Kalesi'ni terk etmek zorunda kalmışlardır. Ordu, sancak-ı şerif ile Babadağı'na doğru hareket etmiş ve burada kışlanmaya karar verilmiştir. Hotin Kalesi'ni ele geçiren Ruslar, Eflak ve Boğdan taraflarını kolaylıkla istila etmiş ve bu süreçte Rus taraftarı olan Eflak ve Boğdanlılar Osmanlı'ya karşı isyan etmişlerdir. Bu gelişmeler yaşanırken, Boğdan ve Rusların işgali altındaki diğer yerlerdeki Türk nüfusu katledilmiştir. Bu sebeple, Osmanlı'ya sırt çeviren Eflak ve Boğdanlıların katledilmesine, mallarına el konulmasına ve kadın ile çocuklarının esir edilmesine dair bir fetva yayımlanmıştır. Kötü gidişat üzerine gönderilen bu fermanla, Rumeli bölgesindeki harbe kâdir askerlerin acilen orduya katılmaları emredilmiştir. Yürüyüş esnasında halka zulüm edilmemesi, beş vakit namazın aksatılmaması ve gülbâng-ı Muhammedî (mehter) çalınmasının da altı çizilmiştir (ŞŞS, nr. 12, s. 60-61/1; Kırca, 2007, s. 208-211, nr. 302-303; Uzunçarşılı, 1995, s. 383, 384). Başeski Şevkî Molla Mustafa, Bosna'ya dönen askerlerin Babadağı'nda konuşlanan orduya katılmaları hususundaki sefer davetine karşın ulufelerin gönderilmediğine dikkat çekerek ihtilafa düşüldüğünü ve sadece üç dört ağanın davete icabet ettiğini belirtmektedir. Geri kalan ağalar ise, fermanla sadece Rumeli askerlerinin kastedildiğini, Bosna'nın zikredilmediğini ve Bosna'nın Rumeli'nin orta kolundan olmadığını öne sürerek sefere katılmamışlardır (Başeski Şevkî Molla Mustafa, 2011, s. 90, 103).

Bosna Valisi Silahdar Mehmed Paşa'nın Osmanlı-Rus Savaşı sürerken Bosna'ya komşu devletlerden gelebilecek olası tehditlere yönelik verdiği buyrulduzu dikkate değerdir. Buyrulduğunda, bu tarihe kadar Avusturya ve Frenkler ile olan ahitname şartlarının ihlal edilmediğine değinen Mehmed Paşa, Ruslar tarafından kuşatılan Mora'nın Frenk ve diğer Hristiyan milletlerle akraba olduğundan, teyakuzda kalınması gerektiği yönünde uyarılarda bulunmuştur. Bu çerçevede, düşmanın olası saldırı ihtimaline karşı sancak ve kazalardan ne kadar asker toplanabileceği ve bu askerlerin nasıl hızlıca sevk edilebileceği gibi meselelerin istişaresi için, eyaletin seçkinleri Zilhicce 1183/Nisan 1770'de Bosna Divanına davet edilmiştir (ŞŞS, nr. 12, s. 71/1).

Bosna eyaletinden 11-20 Cemaziyelahir 1184/2-11 Ekim 1770 tarihinde de 3.240¹⁴ mîrî piyadenin sefere çağırıldığı görülmektedir¹⁵. Tuna Nehri kıyılarının güvenliği için İsakçı'da (Isaccea) konuşlanarak kıştan bahara değin İsakçı ve çevresini kontrol altında tutmakla görevlendirilen Boşnak kuvvetlerin yola koyulmasının ardından ise yeni birtakım talimatlar gönderilmiştir (Gök, 2007, s. 150-151/1007). Bu talimatlara göre

¹⁴ İlgili kayıtların bazılarında tutarsızlık tespit edilmiş olmakla birlikte kimi kayıtlarda 3.000, kimi kayıtlarda ise 13.240 gibi bir rakamın telaffuz edildiği görülmektedir. Diğer taraftan 11-20 Cemaziyellevvel 1184/2-11 Eylül 1770 tarihli bir vesikada Bosna Valisi Silahdar Mehmed Paşa'nın eyaletten tedarik edeceği 15 20 bin kişilik kuvvet üzerine kethüdasını başbuğ tayin ederek acilen orduya göndermesi emredilmiştir (BOA.AE.SMST.III. nr. 144/11364).

¹⁵ Başeski Şevkî Molla Mustafa'nın mecmuasına göre ulufelerin gönderilmemesi ve eyaletteki fakirliği bahane olarak gösteren ağalar; "*ferman bize değildir*" diyerek sefere gitmeyi reddetmişlerdir. Aynı tarihlerde sipahiler için de bir ferman gönderilmiş ancak onlar da Bosna'da kalmışlardır (Başeski Şevkî Molla Mustafa, 2011, s. 90).

Kulakzâde Mehmed Bey maiyetindeki Boşnak kuvvetler düşmanla muharebe hâlinde olan İbrail (Brăila) Kalesi'ne yardım için buraya sevk edileceklerdir. Bundan dolayı Vidin'i geçerek Rusçuk'a (Rousse) ulaştıkları haber alınan Boşnak kuvvetlerin Maçin'e (Măcin) vardıklarında gemilerle İbrail Kalesi tarafına geçmeleri gerekmektedir (Gök, 2007, s. 155/1013). Ne var ki hava muhalefeti nedeniyle bazen yavaş yürümek zorunda kalan askerlerin gecikmesi ve bu arada İbrail Kalesi'nde düşmanın bertaraf edilerek Boşnak kuvvetlerin desteğine ihtiyaç kalmaması söz konusu olunca ilk emirdeki gibi askerlerin tekrar İsakçı'ya sevk edilmesine karar verilmiştir (Gök, 2007, s. 190/1052). Bu hâl üzere kısa süre sonra Hırsova (Hârşova) civarına ulaşan Boşnak kuvvetler için yeni bir emir daha gönderilmiş ve Maçin'den İbrail Kalesi'ne geçerek kale muhafazasında görevlendirilmeleri söz konusu olmuştur (Gök, 2007, s. 197/1062, 198-199/1065).

Savaş tüm hızıyla devam ederken Kartal bozgunu nedeniyle gözden düşen İvazzâde Halil Paşa Sadarettin azl olunmuş ve yerine Karadağ isyanını bastırmakta gösterdiği başarı üzerine Bosna Valisi Silahdar Mehmed Paşa Sadarete getirilmiştir (Ahmet Vâsıf Efendi, 2020, s. 460-461). Bosna Valiliği'ne ise Mora'daki isyanı bastırmadaki gayret ve yararlılıklarından ötürü (Nagata, 2006, s. 49) 23 Şaban 1184/12 Aralık 1770'de Muhsinzâde Mehmed Paşa getirilmiştir (BOA.A.DVNS.NŞT.d. nr. 16, s. 28). Bu arada eyalet işlerinin idaresi ise Uskupyeli (Uskoplje) İbrahim Paşazâde Mustafa Paşa'ya bırakılmıştır (ŞŞS, nr. 11, s. 60/1, 73/1).

Bir süre sonra Rumeli seraskeri olarak göreve çağırılacak olan Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın (Gök, 2007, s. 272-273/1231) uhdesine daha sonra Vidin, Eflak ve Boğdan seraskerlikleri de eklenecektir (Nagata, 2006, s. 49). Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın hızlı bir şekilde yeni görev yerine hareket etmesi emredilirken ayrıca komutası altında toplanacak Rumeli kazalarından mürettep kuvvetlerin orduya sevklerine dair emirler de gönderilmiştir (Gök, 2007, s. 272-273/1231, 363-365/1387, 398-399/1450, 458-459/1551). Sayıları 30.000 kadar olan bu kuvvetlere komuta eden Muhsinzâde Mehmed Paşa, Vidin'den Eflak tarafına asker geçirecek ve İsakçı'dan Tuna Nehri'ni geçecek olan Sadrazam Silahdar Mehmed Paşa ile eş zamanlı olarak iki cepheden Ruslara taarruzda bulunacaktır. Bu plan doğrultusunda Muhsinzâde Mehmed Paşa Yergöğü (Giurgiu) mevkiine doğru hareket etmiştir. Ancak kumandanlar arasında zuhur eden ihtilaf ve askerlerin vaziyeti mağlubiyete sebep olmuş, süvari ve piyadelerin firar etmeleri nedeniyle Muhsinzâde Mehmed Paşa, Rusçuk'a çekilmeye mecbur kalmıştır. Bu geri çekiliştin iki gün sonra Serdar-ı Ekrem Silahdar Mehmed Paşa aşağıda bahsedileceği üzere Babadağı mağlubiyetini alarak Sadarettin azledilecektir (Uzunçarşılı, 1995, s. 411).

Bosna'dan diğer bir askere yazılma emri 11-20 Şevval 1184/28 Ocak-6 Şubat 1771'de eyalete gönderilmiş, on askerde bir asker olmak üzere bu kez 2.494 kişilik bir kuvvet sefere çağırılmıştır. Bu kuvvetin 1.400'üne Ostrovişçe-i (Ostroviçe/Ostrvica) Atık Kapudanı İbşir Kapudan, 1.000'ine¹⁶ ise İstolça/Vidoşka (Stolac/Ustulçe/Vidoški) Kapudanı Zülfikar Kapudan komuta edecektir (Gök, 2007, s. 284-285/1255). Başeski Şevkî Molla Mustafa, bu tarihlerdeki sefere davetlerle ilgili olarak eyaletteki ağaların

¹⁶ Bakiye kalan 94 asker, hükümlerin devamında zikredilmeyerek net rakamlar verilmiştir.

ilkın “*gitmeyiz*” dediklerini ancak daha sonra gelen yeni ferman üzerine fikirlerinin değiştiğini belirtmektedir. Bayrak açanlardan ilki Cino el-Hâc Mehmed Ağa olmakla birlikte Saraybosna’dan Safer 1185/Haziran 1771’de yaklaşık 1.000 kişilik bir kuvvet sefere çıkmıştır (Başeski Şevkî Molla Mustafa, 2011, s. 103). Söz konusu kuvvetlerin Silistre’de oldukları sırada gönderilen yeni emirle birlikte Boşnak kuvvetlerin Hırsova’ya doğru hareket ederek ordunun Babadağı’ndan hareketine değin burada kalmaları emredilmiştir. Ordu zahiresi Hırsova’da bulunduğundan Boşnak kuvvetlerin görevi zahire ile birlikte Hırsova Kalesi civarını muhafaza altında tutmaktır (Gök, 2007, s. 367-368/1393, 445-446/1525).

Boşnak yazar Mustafa İmamović, savaş nedeniyle Bosna’da bazı temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarında artışların yaşandığını ve hayat pahalılığının Saraybosna’da protestoları da beraberinde getirdiğini söylemektedir. Saraybosnalılar, 1771 yılı yazında toplanması emredilen imdâd-ı seferiyenin¹⁷ tahsiline de karşı çıkmış, Hünkâr Camii önünde bu vergiyi ödemeyeceklerini ilan etmişlerdir. Saraybosnalıların vergi ödemeyi reddetmesi üzerine Bosna’nın diğer bölgelerinde de itirazlar baş göstermiş, hatta Zeniçe’de (Zenica) eski bir Yeniçeri Ağası öldürülmüştür. Benzer şekilde Vlasenica’da ortaya çıkan itirazlar sırasında da bir kişi ölmüştür. İmdâd-ı seferiyenin toplanması için ilerleyen yıllarda da eyalete fermanlar gönderilmiş, ancak itirazlar yine devam etmiştir. 1773 yılında Visoka (Visoko) yakınlarındaki Zupça köyü imamı, vergi ödememeleri hususunda köylüleri kışkırttığı için iki köylü ile birlikte Saraybosna Kalesi’nde boğdurulmuştur. Visoka’dan başka bir köylü de yine vergi ödemeyi reddettiği için aynı akıbete uğramıştır (İmamović, 2018, s. 401-402).

Rusya cephesine dönülecek olunursa ordunun Babadağı’nda kışladığı sırada düşman kuvvetleri Tolçı (Tulca) ve İsakçı taraflarına gidip bölge ahalisini kendi safına geçirmiş, Bükreş tarafından da Tuna’ya doğru yürüyerek karşılık görmeden Yergöğü Kalesi’ni ele geçirmiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, orduda disiplin namına bir şey kalmadığını ve firarilerin sayısının günden güne arttığını belirterek durumun vahametini gözler önüne sermiştir. Babadağı’ndaki ordunun tahkimatı olmadığı ve Sonbahar’da Osmanlı askerlerinin memleketlerine gidip ordu merkezinde az sayıda asker kaldığı haberini alan Rus kumandanı ise bu durumu fırsat bilerek Serdar-ı Ekrem’in karargâhı üzerine hareket etmiştir. Bunun üzerine düşman taarruzuna karşı koyacak askeri olmayan Serdar-ı Ekrem Silahdar Mehmed Paşa, çareyi sancak-ı şerif dışında her şeyi geride bırakıp kaçmakta aramıştır. Babadağı ordugâhının bu şekilde muharebesiz terki Silahdar Mehmed Paşa’nın azledilmesine, yerine ise Bosna Valisi Muhsinzâde Mehmed Paşa’nın ikinci defa Sadarete getirilmesine neden olmuştur (Ramazan 1185/Aralık 1771). Silahdar Mehmed Paşa, Hacıoğlupazarı (Dobrich) kasabasına çekilmişse de yeni sadrazam burada kışlamayı uygun görmeyip Şumnu’yu (Shumen) karargâh yapacaktır (Uzunçarşılı, 1995, s. 410, 412-413; Nagata, 2006, s. 49). Başeski Şevkî Molla Mustafa’nın mecmuasında yer alan bilgilere göre, yaşanan bu mücadelelerin ardından Bosna’ya savaşın seyri ve on on beş kadar Boşnak askerin

¹⁷ Vali ve sancakbeyleri için ahaliden sefer zamanlarında imdâd-ı seferiye, diğer zamanlarda ise imdâd-ı hazariye vergisi tahsil edilmekteydi. Söz konusu vergiler ve XVIII. yüzyılda Bosna kazalarına/nahiyelerine dağılımı için ayrıca bkz. Koca, 2023, s. 230-233.

şehit olduğu hakkında acı haberler ulaşmıştır. Bu sırada Boşnak kuvvetlerden bazıları memleketlerine dönmüş, bazıları ise kışlada kalmışlardır (Başeski Şevkî Molla Mustafa, 2011, s. 108).

Muhsinzâde Mehmed Paşa, Sadarete getirilirken Bosna'ya yeni bir vali tayin edilmemiş, eyaletin idaresi yine kendisine bırakılmıştır (Başagiç, 2015, s. 172). Eyalette bir yılı aşkın süredir mütesellim olarak görev yapan Uskupyeli İbrahim Paşazâde Mustafa Paşa'nın azledilmesinin ardından (Muvakkit Salih Sıdkı, C. 2, s. 334) Şumnu karargâhından gönderilen 11-20 Şevval 1185/17-26 Ocak 1772 tarihli emirle Klis Sancakbeyi Mehmed Paşa, Bosna'ya mütesellim olarak tayin edilmiştir (SŞS, nr. 13, s. 68/1)¹⁸.

Aynı tarihte Bosna'dan orduya katılmak üzere 3.000 kişilik bir kuvvetin tahrir ve teçhiz edilmesi emredilmiştir. Söz konusu kuvvetlere Ostrovişçe-i Atık Kapudanı İbşir Kapudan, Gradçaç (Gračac) Kapudanı Mehmed Kapudan¹⁹ ve Tuzla Kapudanı Ahmed Kapudan binbaşı olarak komuta edeceklerdir. Kuvvetlerin üçer aylık ulufeleri, ikişer aylık tayinatları, yirmi beşer kuruş bahşişleri, çadır ve diğer mühimmatları kendilerine teslim edilmiştir ki bunların tutarı 122.840 kuruşa tekabül etmiştir (BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 171, s. 8/31, 22/80, 31/106, 90/283; BOA.C.AS. nr. 70/3267; nr. 553/23194; nr. 974/42406)²⁰. Yine bu tarihlerde eyalete gönderilen diğer fermanlarda ise Bosna eyaleti kalelerindeki yerli kulu askeri mevcudunun 25.020 olduğundan bahisle yirmi askerde bir asker olmak üzere 1.251²¹ kişilik bir kuvvetin de acilen orduya gönderilmesi emredilmiştir. Söz konusu kuvvetlerin başına, eski Bosna mütesellimi olan Uskupyeli İbrahim Paşazâde Mustafa Paşa atanmış ve kendisine ayrıca 300 asker teçhiz etmesi talimatı verilmiştir. Söz konusu kuvvetlerin Nevruz'dan önce orduya sevk edilmesi gerekmektedir. Ancak, bu emrin üzerinden dört ayı aşkın bir süre geçmesine rağmen, Boşnak kuvvetlerinin henüz yola çıkmamış olmaları, bölgedeki disiplinin beklenen düzeyde olmadığını göstermektedir (BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 171, s. 9/32, 15/58, 28/97, 78-79/247, 89/281, 119/422; BOA.C.AS. nr. 70/3267).

Muhsinzâde Mehmed Paşa, ilk sadareti sırasında sulh taraftarı olup savaş açılacaksa bile en azından hazırlıkların tamamlanmasının ardından açılmasını dile getirdiği hâlde savaş taraftarlarının galeyanı arasında gözden düşerek azledildiğine yukarıda değinilmişti. Yaşanan tüm gelişmeler onun bu tutumundaki haklılığını ortaya koymuş; nitekim hem Sultan III. Mustafa hem de Kırım'ı ele geçiren II. Katerina

¹⁸ Safvet Beg Başagiç, Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın henüz Sadarete getirilmeden önce Klis Sancakbeyi Mehmed Paşa'yı (Selmanoviç) mütesellim olarak tayin ettiğini ve idareyi ona bırakıp enine boyuna bütün Bosna'yı gezmeye çıktığını belirtmektedir (Başagiç, 2015, s. 171-172).

¹⁹ İbşir Kapudan ve Mehmed Kapudan'ın maiyetindeki 2.000 kişilik kuvvetin Rusçuk'a giderek Rusçuk Seraskeri ve Özi Valisi Dağıstanî Ali Paşa'nın emri üzere hareket etmelerini havi talimatlar için ayrıca bkz. BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 171, s. 125-126/476, 128/488.

²⁰ Safvet Beg Başagiç, Boşnak kuvvetlerin 1771 yılının Sonbaharında yola çıktığını belirtmektedir (Başagiç, 2015, s. 172).

²¹ İlgili kayıtların bazılarında 1.200, bazılarında ise 1.247 sayısı telaffuz edilmektedir. Öte taraftan Salih Sıdkı Hacı Hüseyinzade, Bosna kalelerinden 1.240 askerin sefere çağırıldığını belirtmektedir (Muvakkit Salih Sıdkı, C. 2, s. 335).

artık barıştan yana bir tutum sergilemeye başlamıştır. Bu minvalde dört aylık bir mütareke imzalanarak 30 Mayıs 1772’de savaşa ara verilmiş ve 19 Ağustos’da Eflak’ın Boğdan hududundaki Fokşani (Foksány) kasabasında müzakereler başlamıştır (Uzunçarşılı, 1995, s. 413-414).

Mütarekenin imzalanmasıyla birlikte Bosna kuvvetleri de bir süreliğine evlerine geri dönmüşlerdir (Başeski Şevkî Molla Mustafa, 2011, s. 111). Bu süreçte Bosna’nın idaresinde değişikliğe gidilmiş, Muhsinzâde Mehmed Paşa’nın ardından Bosna Valiliği’ne 9 Cemaziyelahir 1186/7 Eylül 1772’de Tırhala Sancakbeyi Ahmed Paşazâde Osman Paşa getirilmiştir (BOA.A.DVNS.NŞT.d. nr. 16, s. 28). Fakat Osman Paşa, cephede bulunduğundan Bosna’ya mütesellim olarak hazinedarı Ali Ağa’yı göndermiştir (SŞS, nr. 14, s. 48/2, 49/1)²².

Rusya ile müzakerelerin devam ettiği sırada Bosna Valisi Ahmed Paşazâde Osman Paşa, maiyetindeki kuvvetlerle birlikte Balya Boğazı’na hareket ederek olası düşman saldırılarına karşı bölgeyi kontrol altında tutmakla görevlendirilmiştir (BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 171, s. 171/635). Ancak Silistre muhafızı es-Seyyid Hasan Paşa’nın hastalığı nedeniyle hudut bölgesini idare ve muhafazaya kudreti bulunmadığı haberinin alınması üzerine Osman Paşa’nın Balya Boğazı muhafazasını gözetmek koşuluyla altı saatlik mesafedeki Silistre’ye hareket edip bu bölgeyi koruması emredilmiştir (BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 171, s. 173-174/642). Silistre, Balya ve Rasova Serakseri tayin edilen Osman Paşa’nın yanı sıra ordudaki diğer komutanlara da mütareke süresi zarfında kendilerine aksi bir emir gönderilmedikçe Ruslarla savaşa girişilmemesi hususunda uyarılarda bulunulmuştur (BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 171, s. 184/703).

Ruslar, savaşın Osmanlı Devleti tarafından ilan edilmiş olmasını gerekçe göstererek tazminat talep etmiş; bunun yanı sıra Kırım’a bağımsızlık verilmesi, Yenikale ve Kerç kalelerinin Rusya’ya bırakılması ile Akdeniz ve Karadeniz’de savaş ve ticaret gemilerinin serbestçe dolaşabilmesi gibi taleplerde bulunmuşlardır. Ancak Osmanlı Devleti’nin bu talepleri kabul etmeye yanaşmaması üzerine müzakereler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Neticesiz kalan bu ilk müzakerelerin ardından, Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa ile Rus Mareşali Kont Mihail Petroviç Rumyantsov’un talepleri doğrultusunda Kasım 1772’de Bükreş’te ikinci müzakere süreci başlatılmıştır (Beydilli, 2002, s. 524). İkinci müzakerelerin devam ettiği bu süreçte, Bosna’dan cepheye yeniden askeri birlikler sevk edilmeye başlanmıştır. Klis Sancakbeyi Mehmed Paşa, teçhiz edeceği 300 piyade ile orduya katılacakken (BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 171, s. 216/905), Bosna kalelerinde mevcut bulunan 25.468 asker arasından, yirmi askerde bir asker olmak üzere 1.273 piyade de Mehmed Paşa’nın komutasında Rusya cephesine yönlendirilmiştir (BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 171, s. 236/1049, 251/1114, 311/1351, 320/1391, 345/1480). Tüm bu kuvvetler, orduya katılmalarının ardından Rebiülevvel 1187/Mayıs 1773 tarihinde Klis Sancakbeyi Mehmed Paşa ile birlikte, Silistre bölgesinde bulunan Bosna Valisi Ahmed Paşazâde Osman Paşa’nın maiyetine sevk edilecektir (BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 171, s. 364/1560). Bu tarihlerde Bosna

²² Başeski Şevkî Molla Mustafa ise Osman Paşa’nın mütesellimi olarak Bosna’ya Kara Hazinedar Yenişehirli İbrahim’in geldiğini belirtmektedir (Başeski Şevkî Molla Mustafa, 2011, s. 111).

eyaletinden sefere çağırılan askerî kuvvetler sadece bunlarla sınırlı değildir. Tuzla Kapudanı Ahmed Kapudan ile İzvornik Kapudanı Abdullah Kapudan da bahşiş ve ulufeleri mîrîden ödenmek suretiyle²³ 1.000'er piyade tahrir ve teçhiz ederek derhâl orduya doğru hareket edeceklerdir (Şevval 1186/Aralık 1772-Ocak 1773). Ancak bu kuvvetlerin de Bosna'dan zamanında hareket etmedikleri görülmektedir. Bununla birlikte Ahmed Kapudan kuvvetleriyle birlikte daha sonra Rusçuk muhafazasına sevk edilirken Abdullah Kapudan ise kuvvetleriyle birlikte Vidin muhafızı İzzet Ahmed Paşa'nın maiyetine katılmıştır (BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 171, s. 235/1048, 313/1359, 317/1375-1376, 320/1392-1393, 345/1479; BOA.C.AS. nr. 886/38082_2).

Bosna eyaletinden piyade ve süvarilerin yanı sıra top yapımında ün salmış Boşnak top ustaları da orduya çağırılmıştır. Banaluka (Banja Luka) sakinlerinden Molla İbrahim Sipahi, Onogoştalı (Nikşik/Nikshiqi) Receb, Zepçeli (Žepče) Çolo Molla Mehmed, Teşeneli (Tesanj) İmamoğlu Mustafa, Mustafa Arnık, İbrahim Bofik, Hüseyin Kethüda, Saraylı el-Hâc Mustafa, Hasan Beşe ve Osman Beşe ile İhlivne (Livno) sakinlerinden olup isimleri kayıtlarda zikredilmeyen beş kişinin top fennine maharetleri olması hasebiyle bir an önce orduya katılmaları yönünde emir verilmiştir. Molla İbrahim Sipahi sergerdeliğinde Bosna'dan yola çıkan bu top ustalarının her biri aynı zamanda kendileri gibi top fenninde mahir onar topçu ustasını da beraberinde götürmekle yükümlülerdir (BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 171, s. 243/1087).

Tekrar müzakerelere dönülecek olunursa Rusların savaş tazminatı, Kırım'a bağımsızlık verilmesi ve denizlerde serbest dolaşım gibi taleplerini yeniden gündeme getirmesi nedeniyle, ikinci müzakerelerden de müspet bir netice alınamamıştır. Böylelikle savaş, Mart 1773'te kaldığı yerden devam etmiştir (Beydilli, 2002, s. 524). Bosna Valisi Ahmed Paşazâde Osman Paşa, Bükreş müzakerelerinin sonuçsuz kalmasının ve mütareke süresinin sona ermesinin ardından, Silistre önlerinde toplanan düşman kuvvetlerine karşı harekete geçmiştir. 8 Muharrem 1187/1 Nisan 1773 tarihinde maiyetindeki kuvvetlerle Tuna Nehri'ni geçerek düşmana hücum eden Osman Paşa, bu kuvvetleri püskürtmeyi başarmıştır. Hükûmet merkezi, Osman Paşa ve emrindeki birliklerin bu başarısından büyük memnuniyet duymuştur (BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 171, s. 299/1298). Ertesi ay, Osman Paşa ve İzvornik Sancakbeyi Cafer Paşa'ya, stratejik önem taşıyan Balya Boğazı'nın, bölgeye sevk edilecek yardımcı kuvvetlerle birlikte savunulmasına yönelik çeşitli talimatlar verilmiştir (BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 171, s. 347/1487-1488, 350/1498, 351/1503, 353/1540). Buna karşın Feldmareşal Romanzov komutasındaki (Uzunçarşılı, 1995, s. 419) 50.000'den fazla²⁴ düşman askeri, 1-10 Rabiülahir 1187/22 Haziran-1 Temmuz 1773 tarihlerinde Tuna Nehri'ni geçerek Balya Boğazı üzerinden Silistre'ye saldırıya geçmiştir. Düşman kuvvetlerinin sayıca üstünlüğü ve beklenen yardımların henüz ulaşmamış olması, Osman Paşa'nın kuvvetleri arasında paniğe neden olmuştur. Öte yandan, yukarıda da belirtildiği üzere, Bosna kalelerinden sevk edilen 1.273 piyade ile

²³ Söz konusu kuvvetlerin ulufe, bahşiş ve mühimmat masrafları 81.893 kuruşa tekabül etmekteydi (BOA.AE.SMST.III. nr. 86/6421).

²⁴ Bazı kayıtlarda Feldmareşal ve dokuz general komutası altındaki ordunun 70.000 kişilik olduğu belirtilmiştir (BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 171, s. 441-442/1920).

Klis Sancakbeyi Mehmed Paşa tarafından teçhiz edilen 300 asker, Osman Paşa'nın emrine verilmiştir. Ancak bu birliklerin bir kısmı, Silistre'deki savaş meydanına hiç uğramadan Rusçuk ve Hezargrad (Razgrad) bölgelerine dağılmıştır. Bu süreçte, Rus kuvvetleri Silistre'ye yönelik ikinci bir saldırı girişiminde bulunmuşsa da Osman Paşa, düşmana ağır bir darbe indirmeyi başarmıştır. Bu çatışmada, 30.000'den fazla Rus askeri ölü veya yaralı olarak ele geçirilmiş, dört üst düzey general ve bazı komutanlar ise kılıçtan geçirilmiştir. Bozgundan kurtulan düşman askerleri Tuna Nehri'ni geçerek geri çekilmiştir²⁵. Rusçuk ve Hezargrad bölgelerine dağılan Boşnak kuvvetlerin, emirler doğrultusunda Silistre'ye giderek Osman Paşa'nın komutası altında toplanmaları gerekirken, bazı askerlerin memleketlerine firar ettiği tespit edilmiştir. Bu olay üzerine firar eden askerler hakkında kovuşturma başlatılmıştır (BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 171, s. 425/1865; ŞŞS, nr. 15, s. 14/1). Bosna askerlerini disiplin altında tutamaması nedeniyle Klis Sancakbeyi Mehmed Paşa azledilmiştir. Yerine, İzvornik Sancakbeyi Cafer Paşa, Bosna askerlerine başbuğ olarak atanmış ve etrafa dağılan söz konusu askerleri emri altında toplamakla görevlendirilmiştir (BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 171, s. 428/1875).

Savaşın sonlarına yaklaşılırken, düşmanla yapılan muharebelerde yaralanan Boşnak gaziler ile görev süresi dolan askerlerin evlerine dönmelerine izin verilmiştir. Bu askerlerin cephedeki yerlerini doldurmak amacıyla, Cemaziyelevvel 1187/Ağustos 1773 tarihinde Bosna eyaletinden 1.000 kişilik yeni bir silahlı piyade kuvveti sefere çağırılmıştır (BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 171, s. 441-442/1920, 469-470/2091; BOA.C.AS. nr. 43/1999). Silistre Seraskeri Osman Paşa'nın emrine tahsis edilen bu kuvvetlere İstolça/Vidoška Kapudanı Zülfikar Kapudan komuta etmiştir (BOA.C.AS. nr. 449/18697; nr. 840/35831). Aynı tarihte ayrıca İhlivne ve Teşene²⁶ kapudanları da 1.000'er kişilik kuvvet tahrir etmekle görevlendirilmişlerdir (BOA.C.AS. nr. 43/1999).

Tüm bu gelişmeler yaşanırken cephedeki görevleri nedeniyle Bosna'ya uğrayamayan Ahmed Paşazâde Osman Paşa'nın yerine Dağıstanî Ali Paşa tayin edilmiştir (Muvakkit Salih Sıdkı, C. 2, s. 340). Osman Paşa ise Silistre hududuna yapılan düşman saldırılarına karşı gösterdiği üstün gayret ve başarıları sonucunda, Receb 1187/Ekim 1773 tarihinde Silistre Seraskerliği ve Rumeli Valiliği'ne atanmıştır (BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 171, s. 539/2409).

Dağıstanî Ali Paşa da savaş nedeniyle mansıbına gelemediğinden, Bosna'nın idaresini üstlenmesi için kethüdası İbrahim Ağa'yı mütesellim olarak göndermiştir (ŞŞS, nr. 15, s. 36/1-2). Uhdesine Hacıoğlu ve Karasu seraskerliği eklenen Dağıstanî Ali Paşa, aldığı emir doğrultusunda derhâl Karasu ordusuna doğru hareket edecektir. Ali Paşa, burada bulunan Ömer Paşa ve diğer ordu mensupları ile istişarelerde bulunacak,

²⁵ Salih Sıdkı Hacı Hüseyinzade, düşman askerinden bazılarının nehirde boğulduğunu, bazılarının ise Yergöğü'ndeki karargâhlarına kaçtıklarını, zabıtların ekserisinin öldürüldüğünü, generalin kardeşinin yanı sıra 200 kadar askerin esir alındığını ve üç topun da ele geçirildiğini belirtmektedir (Muvakkit Salih Sıdkı, C. 2, s. 339).

²⁶ Tuna sahili hudutlarını kış mevsiminde düşmana karşı muhafaza için Teşene Kapudanlığından talep edilen bu 1.000 kişilik kuvvet Rahova'ya ulaştığı sırada Vidin Muhafızı ve Eflak Seraskeri İzzet Ahmed Paşa maiyetine sevk edilmiştir (BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 171, s. 537/2398).

Babadağı, Hırsova ve gerekli görülen diğer mahallere casuslar göndererek düşmanın keyfiyeti hakkında istihbarat toplayacak, bölgedeki orduyu tanzim ve tahkim ederek olası düşman saldırısına karşı bölgeyi muhafaza altında tutacaktır (BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 171, s. 538/2402).

1773 yılının sonlarına doğru, Bosna eyaleti kazalarından birer bayrak altında 120'şer askerin Nevruz'dan önce orduya çağırıldığı görülmektedir (ŞŞS, nr. 15, s. 41-42/1). Bunun üzerine, her biri 120'şer askerden müteşekkil 18 bayrak açılmış ve Bihke (Bihac) Kapudanı maiyetindeki bu kuvvetler Şumnu'da bulunan orduya doğru hareket etmiştir (Muvakkit Salih Sıdkı, C. 2, s. 343). Diğer taraftan Derbend (Derventa) Kapudanı Hasan Kapudan, Banaluka Kapudanı Hüseyin Kapudan ve Yenipazar Kapudanı Kurd Mehmed Kapudan da 20'şer bayrak altında 1.000'er mîrî piyade tahrir etmekle görevlendirilmişlerdir. Söz konusu Bosna kuvvetlerinin görevi Tuna Nehri'nin karşı tarafına geçerek düşmana saldırılarda bulunacak olan seraskerler ile çeteci ve akıncı vezirlerin maiyetlerine katılmaktır. Bu minval üzere, her 1.000'er mîrî piyadenin bahşışleri için 25.000 kuruş, üçer aylık ulufeleri için 8.910 kuruş, altmış günlük yol tayinatları için 3.390 kuruş, çadır ve diğer mühimmatlar için ise 3.646,5 kuruş olmak üzere toplamda 40.946,5 kuruş ordu hazinesinden Bosna tarafına gönderilmiştir (ŞŞS, nr. 15, s. 55/1; BOA.C.AS. nr. 610/25720).

Dikkatimizi cepheden İstanbul'a yönelttiğimizde, Ruslara karşı altı yıldır süren zorlu muharebenin olumsuz sonuçlarından derinden etkilenen Sultan III. Mustafa, 21 Ocak 1774'te vefat etmiş ve yerine kardeşi Sultan I. Abdülhamid tahta çıkmıştır (Ahmet Vâsıf Efendi, 2020, s. 589-591). 1774 yılının baharında cephedeki durum ise daha da kötüleşmiş ve Ruslara karşı alınan ağır yenilgiler, barış yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Öte yandan, Ruslar da kendi iç meseleleri nedeniyle barışın bir an önce sağlanmasından yana olmuştur. Şumnu ordugâhı kuşatma altında bulunduğundan, Rusların mütareke ilan edilmeksizin barış görüşmelerinin yapılması yönündeki talebi, ordugâhta ağır hasta durumda bulunan Muhsinzâde Mehmed Paşa tarafından kabul edilmek zorunda kalınmıştır. Bu minvalde barış görüşmelerini sürdürmek üzere Sadrazam kethüdası Ahmed Resmî Efendi, büyükelçilik pâyesiyile birinci delege, Reîsülküttâb Münib Efendi yine büyükelçilik pâyesiyile ikinci delege ve Beylikçi Mehmed Emin Nahîfî Efendi mükâleme kâtibi tayin edilmiş, Mareşal Rumyantsov'la görüşmek üzere Küçük Kaynarca'ya doğru yola çıkarılmıştır (Beydilli, 2002, s. 524-525). Osmanlı ve Rus delegeleri 16 Temmuz'da bir araya gelerek müzakerelerde bulunmuş, ertesi gün imzalanması planlanan barış antlaşması, Rusların Prut Antlaşması'nın yıl dönümü olan 21 Temmuz'a ertelenmesinde ısrarcı olmaları nedeniyle bu tarihe ertelenmiştir (Zinkeisen, 2011, s. 671). Küçük Kaynarca Antlaşması, Kırım'ın müstakil bir hanlık hâline getirilmesi, Kılburun Kalesi, Kerç ve Yenikale ile Küçük ve Büyük Kabartayların Rusya'ya bırakılması, Rus ticaret gemilerinin Karadeniz, Marmara ve Akdeniz'de serbestçe dolaşmasına izin verilmesi, Beyoğlu'nda Rusya'nın himayesinde bir Ortodoks kilisesinin inşasına onay verilmesi ve Rusya'ya tazminatı ödenmesi gibi Osmanlı Devleti aleyhinde çok ağır neticeler doğurmuştur (Beydilli, 2002, s. 526).

Antlaşma sonrasında Bosna gücü memleketlerine geri dönerken Bosna Valisi Dağıstanî Ali Paşa da 28 Ramazan 1188/2 Aralık 1774'te eyalet merkezi Travnik'e gelmiştir (Başeski Şevkî Molla Mustafa, 2011, s. 118).

3. Asker Tahririnde Aranan Nitelikler ve Karşılaşılan Sorunlar

Bu bölüme kadar incelenen asker tahririne ilişkin fermanlarda Bosna eyaletinden sefere çağırılan askerlerin hangi nitelikleri taşıması gerektiğine yönelik de birtakım talimatlara yer verildiği görülmektedir. Buna göre Bosna eyaletinden tahrir edilecek askerlerin, “*ecdadı Bosna gazilerinden, harbe kâdir, şecî’ (cesur, yiğit), tüvânâ (güçlü, kuvvetli) ve bahadır*” kişiler arasından seçilmesi gerekmektedir. Ayrıca, bu askerlerin arasına “*esâfil (çok aşağı, bayağı), sabî, hasta, yaşlı, kıpti (çingene) yahut zimmi (gayrimüslim)*” kişiler katıyyen karıştırılmamalıdır²⁷. Ancak tahrir memurlarından bazılarının zaman zaman bu talimatlara riayet etmedikleri anlaşılmaktadır. Örneğin, 11-20 Şevval 1185/17-26 Ocak 1772 tarihlerinde Bosna’dan sefere çağırılan 3.000 kişilik kuvvetin içinde kıpti, kefer ve ırgad mukabili bir kimsenin bulunmaması gerektiği açıkça belirtilmişken, Esirî Mehmed Efendi’nin merkeze sunduğu rapor bunun tam aksini iddia etmektedir. Rapora göre, Ostrovişçe-i Atik Kapudanı İbşir Kapudan, Gradçaç Kapudanı Mehmed Kapudan ve Tuzla Kapudanı Ahmed Kapudan tarafından tahrir edilen askerlerin çoğunluğu kıpti ve zimmi unsurlardan müteşekkildir. Bu durum üzerine Bosna mütesellimi Mehmed Paşa’ya, mübaşir Abdullah Bey’e ve söz konusu kapudanlara fermanlar gönderilerek, “*cingâne ve kefereden*” askere dâhil edilenlerin derhâl ihraç edilmesi ve yerlerine “*asıl Bosna gazilerinin*” teçhiz edilmesi emredilmiştir. Aksi takdirde, kapudanların orduya ulaştıklarında cezalandırılacakları bildirilmiştir (BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 171, s. 98/309, 119/423).

Bosna eyaletinden tahriri emredilen asker sayısından eksik sayıda asker tahrir ve teçhizine kalkışan komutanlara da bazı uyarılarda bulunulmuştur. Bu hususta bahsedilecek kayda değer ilk örnek İzvornik Sancakbeyi İsmail Paşazâde İbrahim Paşa ile ilgilidir. İbrahim Paşa, maiyetinde bulunan askerlerin azlığı sebebiyle Rebiülevvel 1184/Temmuz 1770 tarihinde sancağına geri gönderilmiş ve kırk gün zarfında kapısı halkını eksiksiz bir şekilde tertip ve tanzim ederek tekrar orduya dönmesi emredilmiştir (Gök, 2007, s. 25-26/830). Benzer bir durum, İbrahim Paşa’nın halefi Hersekli Cafer Paşa için de söz konusudur. Cafer Paşa, kendi malından 500 piyade teçhiz ederek orduda katılmak şartıyla mîr-i mîranlık rütbesiyle İzvornik Sancakbeyliği’ne tayin edilmiştir. Ancak, Cafer Paşa, bu kadar asker teçhiz etmeye kudretinin yetmediğini bahane ederek yalnızca 120 süvari teçhiz etmiştir. Bunun üzerine, Zilkade 1184/Mart 1771 tarihinde Cafer Paşa’ya gönderilen fermana, kendisine emredilen sayıda asker tahrir ederek en kısa sürede orduya katılması konusunda uyarılarda bulunulmuştur (Gök, 2007, s. 328-329/1336). Aynı tarihte Cafer Paşa’ya gönderilen fermanın bir sureti de Klis Sancakbeyi Mehmed Paşa’ya gönderilmiş ve 500 askeri eksiksiz bir şekilde yanına alarak orduya katılması emredilmiştir (Gök, 2007, s. 329/1337).

²⁷ Bu husustaki bazı örnekler için ayrıca bkz. BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 171, s. 22/80, 236/1049, 317/1375; BOA.C.AS. nr. 886/38082_2.

Bosna eyaletinden sefere çağırılan askerlerin, kimi zaman tahrir işlemlerinin tayin edilen süre zarfında tamamlanamaması nedeniyle yola çıkamaması da dikkat çeken diğer bir husustur. Bu sebeple eyalete ardı ardına fermanlar gönderilmiş; istenilen sayıdaki askerlerin daha fazla vakit kaybetmeden yola çıkmaları için çeşitli uyarılarda bulunulmuştur (SŞS, nr. 5, s. 38-39/1; nr. 9, s. 68/1; nr. 12, s. 5/1; BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 171, s. 9/32, 15/58, 28/97, 78-79/247, 89/281, 119/422; BOA.C.AS. nr. 70/3267).

4. Firar Vakaları

Osmanlı kaynakları üzerinde yapılan incelemeler, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Bosna eyaletinden Rusya cephesine sevk edilen askerî birlikler arasında zaman zaman firar vakalarının yaşandığına dair örnekler ortaya koymaktadır.

1184/1770 yılında Bosna'dan Binbaşı Mehmed Kapudan komutasında Hırsova'ya sevk edilen ve Maçın muhafazasında görevlendirilen piyade birliklerinden 25 asker, görev sürelerinin dolduğu gerekçesiyle firar etmiştir (Gök, 2007, s. 251-252/1190, 324-325/1328). Aynı dönemde, Rumeli Valisi ve Maçın muhafızı Abdi Paşa'nın maiyetinde görev yapan Bosna eyaleti zeamet ve timarlı kuvvetleri arasında da firar vakalarının yaşandığı tespit edilmiştir. Firar edenlerin sayısı hakkında kesin bir bilgiye tesadüf edilememekle birlikte, bu askerlerden bazılarının firar gerekçesi olarak harçlıklarını bahane ettiği anlaşılmaktadır (Gök, 2007, s. 312-313/1310). Zülfikar Kapudan'ın maiyetinde Hırsova'da görev yapan Onogošta, Kolašin (Kolašin), Trebin (Trebinje) ve Mostar kaleleri askerlerinden 44'ü de Cemaziyelevvel 1185/Ağustos 1771 tarihinde firar etmişlerdir (SŞS, nr. 13, s. 41/1). Diğer taraftan, Rusçuk muhafazasında bulunan Gradiška, İhlivne, Yayçe, Tuzla, Kobaş (Kobaš) ve Teşene kapudanlıklarına mensup askerlerden yaklaşık 60 kişinin, görev sürelerinin dolduğu gerekçesini öne sürerek 12 Receb 1186/9 Ekim 1772 tarihinde firar edip memleketlerine dönmek üzere yola çıktıkları tespit edilmiştir. Söz konusu 60 firari, altı aylık görev sürelerinin başlangıcı olarak Bosna'dan hareket ettikleri tarihi esas almışlardır. Ancak, görev sürelerinin başlangıcı, orduya ulaştıkları tarihtir. Bu nedenle, fiili görev süreleri 26 Şaban 1186/22 Kasım 1772 tarihinde, yani yaklaşık bir buçuk ay sonra sona erecektir (BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 171, s. 196/776-777).

Mevzubahis firarilerden isimleri ve ikametgahları tespit edilenler, ibret teşkil etmesi amacıyla cezalandırılmıştır (Gök, 2007, s. 251-252/1190; BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 171, s. 196/776-777). Bu tür girişimlerin diğer askerler arasında örnek oluşturabileceği endişesiyle, cephedeki birliklere görev yerlerini terk etmemeleri konusunda defalarca uyarılarda bulunulmuştur (Gök, 2007, s. 324-325/1328, 349-350/1362-1363, 361/1380). Tüm uyarılara rağmen firar ederek görev yerlerine dönmeyen sipahilerin zeamet ve timarları ellerinden alınmış (Gök, 2007, s. 312-313/1310), Bosna kalelerinde görevli askerlerin akıbetleri ise görevlerinden azledilmeleriyle sonuçlanmıştır. Örneğin, Ostrovişçe Kapudanlığına bağlı İstazin Kalesi askerlerinden Sefer, Hırsova muhafazasında bulunduğu sırada firar ettiğinden, kaledeki görevi İbrahim isimli bir şahsa tevcih edilmiştir (BOA.AE.SMST.III. nr. 308/24738). Yine İstazin Kalesi askerlerinden firari Ömer Hasan'ın görevi ise Cafer isimli bir şahsa tevcih edilmiştir (BOA.AE.SMST.III. nr. 308/24739). Benzer şekilde, Banaluka Kalesi askerlerinden Behlül Abdullah, Hırsova muhafazasında görevli

olduğu sırada yanındaki bazı askerleri tahrik ederek birlikte firar ettikleri için, Banaluka Kalesi'ndeki görevi Mustafa oğlu İbrahim'e tevcih edilmiştir (BOA.AE.SMST.III. nr. 308/24737).

Kayıtlardan anlaşılan o ki Boşnak kuvvetler arasındaki firar vakaları sadece burada belirtilenlerle sınırlı kalmamıştır. Savaşın ilerleyen süreçlerinde de firar vakaları görülmeye devam etmiştir (BOA.A.DVNS.MHM.d. nr. 171, s. 207-208/878)²⁸.

5. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Şehit Olan Boşnaklar

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı Devleti açısından yalnızca siyasî ve askerî bir yenilgiyle değil, aynı zamanda ciddi insan kayıplarıyla da sonuçlanmıştır. Bu süreçte şehit olan Osmanlı askerleri arasında Boşnakların da önemli bir yer tuttuğu, şeriye sicillerinde yer alan bazı kayıtlar üzerinden tespit edilebilmektedir. Bu bölümde, söz konusu kayıtlardan hareketle Boşnak askerlerin kayıpları değerlendirilecektir.

Saraybosna şeriye sicillerindeki tereke kayıtlarına bakıldığında, şehitlerin genellikle “*Sefer-i hümayûnda vefat eden... / Moskov seferinde vefat eden... / Moskov seferinde şehîden vefat eden...*” gibi ifadelerle kaydedildikleri görülmektedir. Bununla birlikte, bazı kayıtlarda şehitlerin hangi cephede veya sefer dönüşü hangi bölgede vefat ettikleri hakkında da bilgi edinebilmek mümkündür. Tespit edilebilen şehitler ise şu şekilde sıralanmıştır:

Tablo 1. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda şehit olan Boşnak askerlerden bazıları.

Şehidin Adı	Yaşadığı Mahalle/Köy	Açıklama
Mehmed oğlu el-Hâc Abdullah Alemdar	Saraybosna'da Sarraç İsmail Mahallesi (ŞŞS, nr. 11, s. 4/1)	-
Mustafa Bey oğlu Serdengeçdi Ağalarından Çukacızâde Abdullah Ağa	Saraybosna'da el-Hâc İsa Mahallesi	Hotin Kalesi yakınlarındaki Turla Nehri'nde boğulmuştur (ŞŞS, nr. 11, s. 44/1)
Osman oğlu İbrahim Beşe	Saraybosna'da el-Hâc İdris Mahallesi	Hotin Kalesi muhasarasında şehit olmuştur (ŞŞS, nr. 11, s. 45/1)
Muharrem Ağa oğlu Serdengeçdi Abdullah Ağa	Saraybosna'da Ali Paşa Mahallesi (ŞŞS, nr. 11, s. 46/2)	-
Mehmed oğlu Serdengeçdi Ağalarından Gazganî el-Hâc Osman Ağa	Saraybosna'da Sağır el-Hâc Mahmud Mahallesi	Sefer dönüşünde İsakçı sahrasında vefat etmiştir (ŞŞS, nr. 11, s. 47/1)
Veyis Beşe oğlu Rapkooğlu Serdengeçdi Muharrem Ağa	Saraybosna'da Ali Paşa Mahallesi (ŞŞS, nr. 11, s. 48/1)	-
Mustafa Bey oğlu Serdengeçdi Ağalarından Çukacızâde Abdullah Ağa	Saraybosna'da el-Hâc İsa Mahallesi (ŞŞS, nr. 11, s. 50/1)	-
Hasan oğlu Salih Beşe	Saraybosna'da Mehmed Bey Mahallesi (ŞŞS, nr. 11, s. 51/1)	-
Mehmed oğlu Salih Beşe	Saraybosna'da Haseki Mahallesi (ŞŞS, nr. 11, s. 52/1)	-

²⁸ Firar ederek Saraybosna ve civar kazalara gelen askerlerin yapılacak teftişlerle ele geçirilmeleri ve gerekli cezaların verilmesine dair Bosna mütesellimi Ali Kethüda'nın (Ali Ağa) 1187/1773 tarihli buyruhdusu için ayrıca bkz. ŞŞS, nr. 15, s. 28/1.

Mehmed oğlu İbrahim Beşe	Saraybosna'da Cami-i Atik Mahallesi	Sefere giderken yolda vefat etmiştir (ŞŞS, nr. 12, s. 29/2)
Mustafa Bey oğlu Paluş el-Hâc Mehmed Ağa	Saraybosna'da Peşîman el-Hâc Hüseyin Mahallesi	Hotin seferinde vefat etmiştir (ŞŞS, nr. 12, s. 32/2)
Salih oğlu Abdullah Beşe	Saraybosna'da Armağancı Sinan Mahallesi	Hotin Kalesi'nde şehit olmuştur (ŞŞS, nr. 12, s. 35/1)
Durak oğlu Salih oğlu Serdengeçdi Ağalarından Ahmed Ağa	Saraybosna'da Yahya Paşa Mahallesi	Sefer dönüşünde Hantepesi sahrasında vefat etmiştir (ŞŞS, nr. 12, s. 44/1)
Bazerganoğlu olarak tanınan Yusuf oğlu Mehmed oğlu Ahmed Ağa	Saraybosna'da Nalçacı el-Hâc Osman Mahallesi (ŞŞS, nr. 12, s. 45/1)	-
Fazlullah oğlu Salih Ağa	Saraybosna'da Kasım Katib Mahallesi (ŞŞS, nr. 12, s. 50/1)	-
el-Hâc Ömer oğlu Ali Beşe	Saraybosna'da Debbağ Süleyman Mahallesi	Sefer dönüşünde vefat etmiştir (ŞŞS, nr. 12, s. 57/1)
Ahmed oğlu Çizmeci Mustafa Beşe	Saraybosna'da Davud Çelebi Mahallesi (ŞŞS, nr. 12, s. 59/1)	-
Hüseyin oğlu el-Hâc Ali Ağa	Saraybosna'da Çerçi Mustafa Ağa Mahallesi (ŞŞS, nr. 12, s. 66/2)	-
Mustafa oğlu Kulaksız el-Hâc Hasan	Saraybosna'da Yakup Paşa Mahallesi	Hotin Kalesi muhasarasında maktulen vefat etmiştir (ŞŞS, nr. 12, s. 67/1)
Hüseyin Çelebi oğlu Musa Ağa	Saraybosna'da Haseki Mahallesi	Sefer dönüşünde Vidin'de vefat etmiştir (ŞŞS, nr. 12, s. 72/1)
Ahmed Çelebi oğlu el-Hâc İbrahim	Saraybosna'da Bakır Baba Mahallesi (ŞŞS, nr. 13, s. 37/1)	-
Abdullah oğlu Kalaycı Mustafa Beşe	Saraybosna'da Peltek Hüsameddin Mahallesi	Sefer dönüşünde maktûlen vefat etmiştir (ŞŞS, nr. 13, s. 39/1)
İsmail Ağa oğlu Saatçi Salih Ağa	Saraybosna'da Küçük Katib Mahallesi (ŞŞS, nr. 13, s. 49/1)	-
Ebubekir oğlu Kuyumcu Mehmed Beşe	Saraybosna'da Hocazâde Ahmed Mahallesi (ŞŞS, nr. 13, s. 50/1)	-
İsmail oğlu Kablar Abacı Mehmed Beşe	Saraybosna'da Kamotin el-Hâc Memi Mahallesi (ŞŞS, nr. 13, s. 51/1)	-
İsmail Ağazâde Salih Ağa	Saraybosna (ŞŞS, nr. 13, s. 57/1)	-
Ahmed Bey oğlu el-Hâc İbrahim	Saraybosna'da Ferhad Bey Mahallesi (ŞŞS i, nr. 13, s. 59/1)	-
Abdullah oğlu Sarraç Muharrem Beşe	Saraybosna'da Balizâde Mahallesi (ŞŞS, nr. 13, s. 62/1)	-
Ömer oğlu Çizmeci Mehmed Beşe	Saraybosna'da Zergerân Sûku (Kuyumcular çarşısı) sakini (ŞŞS, nr. 13, s. 63/1)	-
Yusuf oğlu Ahmed Sipahi	Saraybosna'ya bağlı Küneşte (yahut Güneşte) Köyü (ŞŞS, nr.	-

	14, s. 56/2)	
Abdülkadir Ağa oğlu Serdengeçdi Ağalarından Salih Ağa	Saraybosna'da el-Hâc İdris Mahallesi	Sefer dönüşünde Alacahisar kasabasında vefat etmiştir (ŞŞS, nr. 14, s. 60/1)
Kurd Sipahi oğlu Bayram Sipahi	Saraybosna'ya bağlı İhmilne (?) Köyü	Rusçuk'ta şehit olmuştur (ŞŞS, nr. 15, s. 16/2)
Mahmud oğlu Hüseyin Sipahi	Saraybosna'ya bağlı Karivayovik (?) Köyü	Rusçuk'ta vefat etmiştir (ŞŞS, nr. 15, s. 34/2)
Haydar oğlu Serdengeçdi es-Seyyid Hasan Ağa	Saraybosna'da el-Hâc Cafer Mahallesi	Şumnu'da vefat etmiştir (ŞŞS, nr. 15, s. 37/3)
Kokoroz olarak tanınan Ömer oğlu Süleyman Alemdar	Saraybosna'da Sahtiyancı Mahallesi	Karasu'da mefkûd olmuştur (ŞŞS, nr. 15, s. 42/2)
Mustafa Efendi oğlu Salih Bey	Saraybosna'da Haseki Hatun Mahallesi	Şumnu'da vefat etmiştir (ŞŞS, nr. 15, s. 80/1)
Hüseyin oğlu İslam Odabaşı	Saraybosna'da Sarraç İsmail Mahallesi (ŞŞS, nr. 16, s. 11/2)	-
İsmail oğlu Ali Beşe	Saraybosna'da Demirhan Mahallesi	Seferde mefkûd olmuştur (ŞŞS, nr. 16, s. 28/1)
Bekir Beşe oğlu Zerger Mehmed Beşe	Saraybosna'da Hocazâde el-Hâc Ahmed Mahallesi (ŞŞS i, nr. 16, s. 59/3)	-
Abdullah oğlu Mahmud oğlu Mustafa Beşe	Saraybosna'da Aşık el-Hâc Mehmed Mahallesi (ŞŞS, nr. 16, s. 61/2)	-
Mehmed Sipahi oğlu Hüseyin Sipahi	Saraybosna'ya bağlı Neretva Nahiyesinin Şuniçe (?) Köyü	Rusçuk'ta vefat etmiştir (ŞŞS, nr. 16, s. 72/2, 75/2)
Mehmed Sipahi oğlu Hüseyin Sipahi	Saraybosna'da Balizâde Mahallesi (ŞŞS, nr. 16, s. 96/2, 98/2)	-
Hüseyin Ağa oğlu Bektaş Alemdar	Saraybosna'da Molla Arab-ı Atik Mahallesi	Seferde mefkûd olmuştur (ŞŞS, nr. 16, s. 96/5)
İbrahim oğlu Salih Beşe	Saraybosna'da Duracık el-Hâc Ahmed Mahallesi	Sefer dönüşünde vefat etmiştir (ŞŞS, nr. 16, s. 99/3)
Ahmed oğlu Mustafa	Saraybosna'da Kazganî el-Hâc Ali Mahallesi	Sefer dönüşünde Çelebipazarı kazasında vefat etmiştir (ŞŞS, nr. 16, s. 110/3)
Abdullah oğlu Mehmed Beşe	Saraybosna'da Çoban Hasan Mahallesi	Hotin Kalesi'nde vefat etmiştir (ŞŞS, nr. 16, s. 112/2)
Murad oğlu Ahmed Beşe	Saraybosna'da Hocazâde el-Hâc Mustafa Mahallesi	Vidin'de vefat etmiştir (ŞŞS, nr. 16, s. 119/1)

Mevcut kaynaklara dayalı incelemeler, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda 47 Saraybosnalı askerin şehit olduğunu göstermektedir. Ancak ilgili döneme ait diğer sancak veya kazalara ilişkin sicillerin tamamı günümüze ulaşmadığından, bu alanda yalnızca sınırlı veriye ulaşılabilmektedir. Bu nedenle, ilerleyen yıllarda ortaya çıkabilecek yeni belge ve kaynaklara dayalı çalışmalar, eyaletin farklı bölgelerinden savaşa katılarak şehit olan diğer Boşnak askerlerin de tespit edilmesine olanak sağlayacaktır.

Sonuç

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı Devleti'nin askerî ve siyasi yapısında kalıcı etkiler bırakan, XVIII. yüzyılın en önemli askerî çatışmalarından biri olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma, söz konusu savaş süresince stratejik cephelerde önemli roller üstlenen Bosna eyaleti kuvvetlerinin askerî kapasitesini, organizasyon yapısını ve görev dağılımlarını kapsamlı biçimde ele almıştır.

Bosna Eyaleti kuvvetleri, Osmanlı ordusuna hem aktif savaş gücü hem de lojistik destek açısından kayda değer katkılar sunmuştur. Ne var ki, savaşın hazırlıklar tamamlanmadan ilan edilmesi; asker temininde yaşanan aksamalar ve sevk sürecindeki düzensizlikler, bu katkıların etkinliğini önemli ölçüde sınırlamıştır. Savaş süresince Bosna Valiliği'nde Silahdar Mehmed Paşa, Muhsinzâde Mehmed Paşa, Ahmed Paşazâde Osman Paşa ve Dağıstanî Ali Paşa gibi önemli isimler görev almış; bu valilerin cephede bulunmaları nedeniyle eyaletin iç yönetimi büyük ölçüde mütesellimler tarafından yürütülmüştür.

İzbornik ve Klis sancakbeylerinin yanı sıra Gradiška, İstolça/Vidoška, Ostrovişçe-i Atik, Gradçaç, Tuzla, İhlivne, Teşene, Derbend, Banaluka ve Yenipazar kapudanlarının komutasındaki birlikler aktif olarak savaşa katılmış; buna karşılık eyaletin diğer sancakları olan Kırka ve Bihke'den cepheye herhangi bir askerî kuvvet sevk edilmemiştir.

Bu çalışma kapsamında ulaşılan önemli tespitlerden biri, XVIII. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Bosna kalelerinde bulunan yerli kulu askerlerinin mevcudunun yaklaşık 25.000 kişi olduğudur. Savaş süresince bu askerlerden her on veya yirmi kişiden biri Rusya cephesine sevk edilmiştir. Ayrıca, her yıl Bosna'dan farklı sayılarda mîrî askerler tahrir edilmiştir. Öte yandan arşiv kayıtları, Boşnak topçu ustalarının top döküm faaliyetlerinde belirgin bir rol üstlendiklerini de ortaya koymaktadır. Bosna Eyaleti kuvvetleri, savaş süresince Bender, Hotin, İsakçı, İbrail, Rusçuk, Maçin, Hırsova, Silistre, Balya Boğazı ve Vidin gibi çeşitli cephelerde görev yapmıştır. Bu faaliyetlerin özellikle Silistre hattı ve çevresinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Sefer için Bosna Eyaleti'nden çağrılan askerlerin "*harbe kâdir, cesur, yiğit ve güçlü*" gibi niteliklere sahip olmaları beklenmişse de, bu kriterlere her zaman riayet edilmemiştir. Çingene ve gayrimüslim unsurların da askerî listelere dâhil edilmesi, nitelik açısından yetersiz ya da kurallara aykırı birliklerin oluşturulmasına yol açmıştır. Öte yandan, sevk sürecindeki aksaklıklar, zamanında hareket edilememe, cepheye yürüyüş sırasında halka yönelik gasp ve yağma olayları ile firar vakaları, taşrada askerî sevk ve idare mekanizmasının ne denli yetersiz kalabildiğini gözler önüne sermiştir.

İlgili döneme ait kaynaklar üzerinde yapılan incelemeler neticesinde, savaş sırasında şehit olan 47 Boşnak askerinin isimleri ve yaşadıkları yerler tespit edilebilmiştir. Buna karşın mevcut kaynakların sınırlılığı, diğer Boşnak şehitlerin tespit edilmesini şimdilik mümkün kılmamaktadır.

Tüm bu bulgular ışığında, ulaşılan veriler; Osmanlı taşra askerî yapısı ve savaşın toplumsal yansımalarına dair mikrotarihsel bir katkı sunmakta, ayrıca Bosna eyaletinin

XVIII. yüzyıldaki askerî gücü ile merkez-taşra ilişkilerine yönelik yeni bir bakış açısı kazandırmaktadır.

Extended Abstract

There is no doubt that one of the most important events of the eighteenth century was the Ottoman-Russian War of 1768-1774, which resulted in the defeat of the Ottoman Empire. One of the aspects of this Great War, which took place in lands far from Bosnia, which affected Bosnians the most, was the military forces called to the campaign.

Following the declaration of war against Russia, in the autumn of 1768, a cavalry force of 5.000 men was dispatched from Bosnia under the command of Ali Pasha, the commander of Bender, to support the military forces defending Crimea, Özi, Hotin, Bender and other border regions.

In 1769, with the edict sent to Bosnia, it was ordered that one soldier in twenty soldiers from the soldiers in the fortresses in the province should be sent to Edirne under the command of Kapudan of Gradiška (Gradiška) İbrahim Kapudan.

After the victory in Hotin in the early stages of the war, edicts were sent to Bosnia and other provinces stating that Sultan Mustafa III would be mentioned with the nickname “Gazi” in the khutbas. On the other hand, this victory was announced to the people of Bosnia with cannon shots fired from the castles and festivities were organised in the province to celebrate the victory. However, the capture of Hotin by the Russians in a short time caused sorrow among the people of Bosnia.

In 1770, 3.240 infantry from Bosnia were mobilised. These forces were tasked to protect İsakçı (Isaccea) and its surroundings from winter to spring for the security of the Danube River coast. However, after the departure of the Bosnian forces, new instructions were sent and they were dispatched to İbrail (Brăila) Fortress.

While the war was in full swing, Grand Vizier İvazzâde Halil Pasha was dismissed due to the defeat in Kartal and Silahdar Mehmed Pasha, the Governor of Bosnia, was appointed in his place. Muhsinzâde Mehmed Pasha was appointed as the Governor of Bosnia on 12 December 1770. However, since Muhsinzâde Mehmed Pasha was to serve at the front as the commander of Rumelia, Vidin, Wallachia and Bogdan, the administration of Bosnia was left to İbrahim Pashazade Mustafa Pasha of Uskopyeli (Uskoplje), who was appointed as a deputy.

In 1771, an edict sent to Bosnia summoned a force of 2.494 soldiers from the fortresses in the province. İbşir Kapudan, the Kapudan of Ostrovişçe-i (Ostrvica) Atik, and Zülfikar Kapudan, the Kapudan of İstolça/Vidoška (Stolac/Ustulçe/Vidoški), were appointed as commanders of these troops. Since the army's cache was located in Hirsova (Hârşova), the Bosniak forces were tasked with protecting the area around the Hirsova Fortress along with the cache.

Towards the end of 1771, when the enemy forces captured Yergöğü (Giurgiu) Castle and continued their advance, Grand Vizier Silahdar Mehmed Pasha was forced to retreat. The abandonment of the Babadağı camp without a battle led to the dismissal of Silahdar Mehmed Pasha. Muhsinzâde Mehmed Pasha, the governor of Bosnia, was

appointed grand vizier in his place. In this process, the administration of Bosnia was also left to Muhsinzâde Mehmed Pasha, and Klis Sanjakkbeyi Mehmed Pasha, who was appointed as proxy, administered Bosnia.

In 1772, a force of 3.000 men was mobilized from Bosnia to join the army. These forces were to be commanded by İbşir Kapudan, Kapudan of Ostrovişçe-i Atik, Mehmed Kapudan, Kapudan of Gradçaç (Gračac), and Ahmed Kapudan, Kapudan of Tuzla. In the edicts sent to Bosnia in the same year, it was stated that the number of soldiers in Bosnian fortresses was 25.020 and it was ordered to send another force of 1.251 soldiers to the army, one soldier for every twenty soldiers. The commander of these forces, İbrahim Pashazade Mustafa Pasha of Uskupyeli, was also assigned to equip 300 soldiers.

On the other hand, the war was suspended in May 1772 and negotiations began on 19 August in the town of Fokşani (Foksány) on the Wallachian border with Bogdan. With the signing of the armistice, the Bosnian forces returned to their homeland for a while. In the meantime, a change was made in the administration of Bosnia and Ahmed Pashazade Osman Pasha was appointed as the governor of Bosnia on 7 September 1772. However, Osman Pasha sent his treasurer Ali Agha to Bosnia as his deputy since he was on the front line.

After the first negotiations, which failed, the second negotiations began in Bucharest in November 1772. While these second negotiations were going on, Bosniak forces were again called to the front. Mehmed Pasha, the Sanjakkbeyi of Klis, was to join the army with 300 soldiers he would equip. Of the 25.468 soldiers in Bosnian fortresses, 1.273 soldiers, one soldier for every twenty soldiers, were to be sent to the Russian front under the command of Mehmed Pasha. In addition to these forces, Ahmed, the Kapudan of Tuzla, and Abdullah, the Kapudan of İzvornik (Zvornik), were to equip 1.000 soldiers each and join the army immediately.

When the second negotiations failed due to the conditions put forward by the Russians, the war resumed in March 1773. Gazi Osman Pasha, the governor of Bosnia and commander of Silistre, crossed the Danube River in April 1773 with the forces of his entourage in order to attack the enemy forces against Silistre and succeeded in repelling the enemy forces. A few months later, the enemy forces that crossed the Danube River and attacked Silistre from the Balya Strait were also defeated by Gazi Osman Pasha.

As the end of the war approached, Bosnian veterans who had been wounded at the front and soldiers whose terms of service had expired were authorised to return home. In order to replace these soldiers at the front, a new infantry force of 3.000 men was mobilized from the province of Bosnia in mid-1773.

On 9 October 1773, Dağıstanî Ali Pasha was appointed in place of Ahmed Pashazade Gazi Osman Pasha, who could not visit Bosnia due to his duties at the front. However, Dağıstanî Ali Pasha could not come to Bosnia due to the war and sent his chamberlain İbrahim Agha as his deputy.

At the end of 1773, 120 soldiers each from the districts of Bosnia were ordered to move to the army in Şumnu (Shumen) under the command of the Kapudan of Bihke (Bihac). In addition, Hasan Kapudan, the Kapudan of Derbend (Derventa), Hüseyin Kapudan, the Kapudan of Banaluka (Banja Luka), and Kurd Mehmed Kapudan, the Kapudan of Yenipazar (Novi Pazar), were assigned to send 1.000 infantry each.

On the other hand, there was a change in the Ottoman throne on 21 January 1774, and Sultan Abdülhamid I ascended the throne upon the death of Sultan Mustafa III. On the front, the bad results against the Russians made peace obligatory. Thereupon, Grand Vizier Muhsinzâde Mehmed Pasha's peace proposal was accepted by the Russians and the Treaty of Küçük Kaynarca was signed on 17 July 1774 as a result of two days of negotiations between the delegates. After the treaty, the Bosnian forces returned to their homeland and the Governor of Bosnia, Dağıstanî Ali Pasha arrived in Travnik, the provincial centre, on 2 December 1774.

During the war, the forces of the Bosnian province fought against the enemy in many regions such as Bender, Hotin, İsakçı, İbrail, Rusçuk, Maçın, Hırsova, Silistre, Balya Gorge and Vidin. However, these forces were generally not gathered and mobilised to the army within the desired period. There were sometimes cases of desertion among the Bosniak forces going to the front. On the other hand, the instructions regarding the qualifications required for the soldiers demanded from Bosnia were sometimes ignored or insufficient numbers of soldiers were sent to the front. As a result of the analyses of the available sources, the names of forty-seven Bosniak soldiers who were martyred during the Ottoman-Russian War have been identified in this article.

Kaynakça

1. Arşiv ve Kütüphane Kaynakları

1.1. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA)

Ali Emîrî (AE.)

Mustafa III (AE.SMST.III), nr. 86/6421 (10 L.1186/4 Ocak 1773), 144/11364 (Evâsıt-ı Ca.1184/2-11 Eylül 1770), 241/19170 (21 Z.1182/28 Nisan 1769), 308/24737 (21 C.1186/19 Eylül 1772), 308/24738 (25 C.1186/23 Eylül 1772), 308/24739 (25 C.1186/23 Eylül 1772).

Bâb-ı Âsafî (A.)

Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Mühimme Defterleri (A.DVNS.MHM.d), nr. 133 (1138-1139/1725-1727), 142 (1148-1150/1735-1737), 144 (1149-1150/1736-1737), 148 (1154-1155/1741-1742), 151 (1157-1158/1744-1745), 152 (1158-1160/1745-1747), 166 (1181-1190/1767-1776), 171 (1185-1187/1771-1773).

Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Tahvil (Nişan) Defterleri (A.DVNS.NŞT.d), nr. 16 (1169-1214/1755-1800).

Cevdet (C.)

Askeriye (C.AS), nr. 43/1999 (Evâil-i C.1187/20-29 Ağustos 1773), 70/3267 (28 Z.1185/2 Nisan 1772), 428/17790 (25 Ca.1182/7 Ekim 1768), 449/18697 (21 Z.1187/5 Mart 1774), 526/21942 (25 S.1149/5 Temmuz 1736), 553/23194 (6 L.1185/12 Ocak 1772), 553/23197 (25 Ca.1182/7 Ekim 1768), 554/23221 (25 S.1183/30 Haziran 1769), 610/25720 (21 Za.1187/3 Şubat 1774), 840/35831 (5 L.1187/20 Aralık 1773), 851/36401 (25 Ca.1182/7 Ekim 1768), 864/37010 (16 C.1184/7 Ekim 1770), 886/38082_2 (Evâil-i L.1186/26 Aralık 1772-4 Ocak 1773), 974/42406 (27 L.1185/2 Şubat 1772), 981/42770 (24 L.1150/14 Şubat 1738).

Bahriye (C.BH), nr. 8/381 (3 Ş.1182/13 Aralık 1768), 191/8991 (19 Z.1187/3 Mart 1774).

Nafia (C.NF), nr 39/1939 (15 C.1182/27 Ekim 1768).

1.2. Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi (GHB-Gazi Husrev-Begova Biblioteka)

Muvakkit Salih Sıdkı Hacı Hüseyinzade, *Tarih-i Bosna ve Hersek*, (C. 2), (İstinsah eden: M. E. Kadiç). Saraybosna: Gazi Hüsrev Bey, nr. R-7552.

Saraybosna Şer'iyeye Sicilleri, nr. 5 (1179-1182/1765-1768), 7 (1177-1182/1763-1768), 9 (1182-1183/1768-1769), 11 (1183-1184/1169-1770), 12 (1183/1769), 13 (1185/1771), 14 (1186-1187/1772-1773), 15 (1187-1188/1773-1774), 16 (1188-1189/1774-1775).

2. Kaynak Eserler, Araştırma ve İncelemeler

Ahmet Vâsıf Efendi (2020). *Ahmet Vâsıf efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr'ı 1166-1188/1752-1774*. (N. Sağlam, haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

Başıgaç, S. B. (2015). *Bosna-Hersek tarihi (1463-1850)*. (S. Atalay, çev.). İstanbul: Kastaş Yay.

Başeski Şevkî Molla Mustafa (2011). *XVIII. yüzyıl günlük hayatına dair Saraybosnalı Molla Mustafa'nın Mecmuası*. (K. Filan, haz.). Saraybosna: Connectum Yay.

Beydilli, K. (2002), Küçük Kaynarca antlaşması. *DİA*, (C. 26, s. 524-527). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Bostan, İ. (2005). *Kürekli ve yelkenli Osmanlı gemileri*. İstanbul: Bilge Yay.

- Enverî Sadullah Efendi (2000). *(Vekâyi'nüvis) Enverî Sadullah Efendi ve tarihi'nin I. cildi'nin metin ve tahlili (1182-1188/1768-1774)*, (M. S. Çalışkan, haz.). (Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Gök, İ. (2007). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi 168 numaralı mühimme defteri (S. 200-376) (1183-1185/1769-1771) transkripsiyon, değerlendirme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- İmamović, M. (2018). *Boşnakların tarihi*. (H. Gül & C. Özgüner, çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Jelavich, B. (2013). *Balkan tarihi, 18. ve 19. Yüzyıllar*. (C. 1), (İ. Durdu & G. Tunalı & H. Koç, çev.). İstanbul: Küre Yay.
- Kırca, E. (2007). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi 168 numaralı mühimme defteri (S. 1-200) (1183-1185/1769-1771) transkripsiyon, değerlendirme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Koca, U. (2023). *İki savaş arasında Osmanlı idaresinde Bosna Eyaleti (1739-1768)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Miroğlu, İ. (1997). Osmanlı yol sistemine dâir. *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 15, 241-252.
- Nagata, Y. (2006). Muhsinzâde Mehmed Paşa. *DİA*, (C. 31, s. 48-50). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Özcan, A. (2013). Yerli kulu. *DİA*, (C. 43, s. 484-485). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. (C. 2). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay.
- Subhî Mehmed Efendi (2007). *Subhî Tarihi-Sâmî ve Şâkir tarihleri ile birlikte (1730-1744)*. (M. Aydiner, haz.). İstanbul: Kitapevi Yay.
- Tuğluca, M. & Bayram, Z. B. (2021). 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbinde yüzer köprücük faaliyetleri. *Osmanlı Araştırmaları*, 58(58), 121-167.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1995). *Osmanlı tarihi*, (C. 5). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Yıldırım, F. (2016). *18. Yüzyılda Tuna Nehri donanması (1711-1792)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Zinkeisen, J. W. (2011). *Osmanlı imparatorluğu tarihi*, (C. 5), (N. Epçeli, çev., E. Afyoncu, ed.). İstanbul: Yeditepe Yayınları.